

geten. Evenmin als gestrengheid en liefde elkaar buitensluiten, eischt barmhartigheid een blindelings geven. Niet ieder wie hij was had op grond dezer plaats zedelijke aanspraak op de beurs van den rijke. Straks wordt in de Spreuken van Salomo tegen borgen nadrukkelijk gewaarschuwd. Wie op de eene wang geslagen wordt, moet zijnerzijds eer bereid zijn, ditzelfde ook aan den anderen kant te dragen dan in bitterheid hierover ontstoken te worden, maar allerm minst zeker beteekent bedoeld woord, dat het herhalen der aangedane belediging schier moet worden aange-moedigd. Zoo nu ligt ook het verband tusschen het gebod tot leenen, gelijk dit in Deuteronomium voorkomt, en de waarschuwing tegen borgen van den Spreukendichter.

En *last not least* behoort tot de bepalingen, wier strekking was geheele verarming en maatschappelijk verval te voorkomen, hetgeen omtrent het recht tot lossing, en het herstel van de vorige toestanden in het jubeljaar bepaald was.

Van dit kunstig ineengezette samenstel, om de tegenstelling van rijk en arm binnen niet al te wijde grens te houden, vindt men te Rome geen spoor, gelijk daar dan ook de bitterste armoede en schreiende ellende naast overmatige weelde bestond. Houdt het Mozaïsche recht met wijze maatregelen en het zonder maat ophoopen van schatten en het verzinken in het proletariaat tegen, zoo wordt daartegenover van Rome door von Ihering getuigd: „Nirgends ward der Reiche so leicht Millionär, der Unbemittelte so leicht Bettler als hier; nirgends war die Gränzlinie zwischen beiden Extremen so schmal und so schwer zu behaupten; ein Schritt nach der einen oder andern Seite, und lawinenartig wuchs die Noth oder der Ueberflusz.” ¹⁾

Gansch ongelijken invloed, zoo vervolgt hij dan, had de oorlog op de verschillende klassen der maatschappij. Bleef het land van den arme in diensttijd onbebouwd liggen, dat van den rijke werd evenals in tijd van vrede, door slavenarbeid verzorgd, en dit verschil beteekende te meer, naarmate het tooneel van den oorlog meer verwijderd, en de duur langer was, gelijk dan ook met het invoeren van soldij in het jaar 406 v. Chr. getracht is dit nadeel eenigermate te temperen ²⁾.

¹⁾ *Geist des römischen Rechts*, dl. II. 1, 4e ed., bl. 237.

²⁾ Zie von Ihering, t. a. p., dl. II. 1, 4e ed., bl. 254.